

Knud Fabricius: Skånes overgang fra Danmark til Sverige. I—III. (København: Schultz; Lund: Gleerup). 187, 278 og 268 s.

Da Knud Fabricius i 1952 som 77-årig udsendte tredje del af det i 1906 påbegyndte værk »Skånes overgang« blev det fra alle sider modtaget med største honnør. Både arbejdets lærdom og fremstillingens friskhed gjorde det naturligt, at værket ville blive søgt så vel af fagfolk som af det historielæsende publikum. I hvor høj grad dette har været tilfældet, fremgår af, at ikke blot tredje del, men også de to foregående nu er udsendt i fotografisk optryk. Her er ikke grund til påny at gå ind på værkets velkendte indhold, og med denne notits har hensigten kun været at henlede opmærksomheden på den mulighed, der nu er, for at anskaffe dette hovedværk som helhed.

Vagn Dybdahl.

Den danske Kirkes Historie. Under redaktion af Hal Koch og Bjørn Kornerup. V: *Johannes Pedersen: Pietismens Tid 1699—1746. Bjørn Kornerup: Oplysningstiden 1746—1799.* 505 s. (1951). — VI: *Hal Koch: Tiden 1800—1848.* 365 s. (1954). Gyldendal.

Første bind af den store danske kirkehistorie, Hal Kochs skildring af tiden indtil 1241, er tidligere blevet anmeldt i *Jyske Samlinger* (I, s. 236 f.). Det blev her fremhævet, at kirken i dette bind var fremstillet som et væsentligt led i samfundet, set i sammenhæng med den almindelige samfundstilstand og -udvikling. Derved fik skildringen en værdi for alle historisk interesserede, og man kunne håbe på, at denne linje ville blive fulgt i værkets følgende bind.

Siden er der udkommet to nye bind i det store otte binds værk, bind V og VI, dækkende tiden fra 1699 til 1848, næst efter middelalder og reformations-tid den mest grundlæggende tid i den danske kirkes udvikling. Kigger man nærmere på disse bind, kommer det til at stå klart, at værket ikke bliver af een støbning. Man kan, som en anden anmelder har gjort, beklage, at Hal Koch ikke skriver alle bindene. Det er Knud Hansen, der i *Højskolebladet* skriver: »Han har en usædvanlig evne til at skrive fortællende, fængslende og underholdende, samtidig med at man har en tryk fornemmelse af, at der er en solid videnskabelig basis under det, han fortæller.« Men man må ikke stille uopfyldelige krav selv til Hal Kochs arbejdssevne. Den solide videnskabelige basis, hvorom Knud Hansen taler, er for Hal Koch sikkert kun tilstede i den ældre middelalder og det 19. århundrede. Her har han selv forsket, og her har han haft den lykkelige lejlighed til at kunne holde øvelser med sine studerende med denne fremstilling for øje. Dertil kommer, at netop og kun disse tidsrum har tiltrukket Hal Koch ved deres indre rigdom som åndelige storhedstider.

Men selv om Hal Koch ikke selv kunne magte at skrive alle bindene, kunne han vel have gjort sig gældende som redaktør. Redaktionen har ikke været foretagsom — udover at fordele arbejdsopgaverne mellem forfatterne. Hist og her spørger man sig, om redaktørerne har fået læst bidragene ordentligt igennem. Hvorfor tager ellers Henrik Gerner afsked to steder (V, 208, 298), og hvorfor skal vi se på det samme ungdomsportræt af A. S. Ørsted i bind V (467) og VI (207)? Ligeftrem mystisk virker det, at den gendåb, som Hal Koch skildrer bind VI, s. 207, gentages s. 281, men den hellige handling foregår det ene sted i Lundehussøen, det andet sted i Lersøen. Mens dr. Kornerups fremstilling er forsynet med et forbilledligt noteapparat, er Johs. Pedersens og Hal Kochs afsnit kun udstyret med ret kortfattede litteraturhenvisninger. Og endelig er bil-

ledstoffet Askepot i Hal Kochs bind. Man undrer sig lidt over, at en så skolet videnskabsmand kan lade billeder passere, der er sekundære kilder (Grundtvig-portrættet VI, s. 237), spejlvendte (Rasmus Sørensen VI, s. 265) eller har forkert underskrift (Lundbys tegning af Grundtvig på talerstolen; den er ikke fra 1838). Billedunderskrifterne er gennemgående mangelfulde, f. eks. når det gælder kunstnernavn, tid og sted.

Men dette er kun udenværker. Mere kedeligt er det, at redaktionen ikke har lagt visse hovedlinjer fast, når det gjaldt værkets udformning. Når man ikke har gjort det, virker den stærke opdeling uheldig. Man kunne have ønsket, at overarkivar, dr. theol. Bjørn Kornerup havde fået lejlighed til at skildre tiden fra orthodoxien til rationalismen i een sammenhæng. Nu skyder sognepræst Johannes Pedersens skildring af pietismen i femte bind sig ind på en måde, der ikke rimer med Kornerups behandling. Johs. Pedersen giver med visse mellemrum overblik over tilstandene i landets forskellige egne; man forstår, at pietismen er trængt ud i krogene, at der er sket noget også udenfor hof- og slotskredse. I det følgende afsnit, som er skrevet af Kornerup, fortsættes denne linje ikke, og det føles uheldigt, selv om Kornerup hævder: »I Hovedstaden havde de vigtigste kirkestyrende Organer deres Sæde, her fandtes Flertallet af Tidens ledende kirkelige Personligheder, og herfra udgik de aandelige Strømninger, der paatrykte Perioden deres Præg.«

Iøvrigt skal det siges, at dr. Kornerups fremstilling er den del af bindet om attende århundrede, der giver læseren mest. Det er fast i opbygningen, rigt og omfattende i enkeltheder, men undertiden lidt tungt i formen. I subscriptionsindbydelsen står der nogle kønne og sande ord om, at formen i værket »i overensstemmelse med den tradition, for hvilken dansk videnskab er anerkendt over hele Norden« skal være tilgængelig for enhver. Men dr. Kornerups afsnit vrimler med ord som Akkomodation, apologetisk, Diaspora, Neologi, corpora, persona principalis osv. Ikke-teologer vil sikkert finde, at sådanne ord uforklaret skæmmer den ellers så solide og klare fremstilling.

Den slags pletter findes ikke i professor Hol Kochs skildring af tiden 1800—1848. Den er umiddelbart tilgængelig. Her finder man — ligesom i skildringen af den ældre middelalder — påny sammenhængen med den almindelige samfundstilstand og -udvikling. I et par korte, men vægtige indledningskapitler »Det nittende Aarhundrede« og »Arven fra det 18. Aarhundrede« gives der en baggrund, europæisk og hjemlig, der giver hele fremstillingen af de følgende tiår en dybdevirkning, som savnes i de foregående bind. Særlig interessant er kapitlet om det nittende århundrede. Hal Koch hævder, at det var uselvstændigt og efterlignende og stort set levede videre på arv fra de foregående århundreder, der var de virkelig skabende. Stykket er så udfordrende, men også så centralt rammende, at det fortjener at blive aftrykt i højskole- og højere skolelærebøger.

Men man tror fejl, hvis man venter en kedelig fortsættelse efter denne indledning. Fortsættelsen er lige så frisk som dens forbillede, den fremstilling, Hal Kochs farfader L. Koch for to slægtled siden gav af den samme periode. Det nye århundredes ledende skikkelser og bevægelser ses mere på baggrund af end som modsætning til det foregående. Selv om Grundtvig, der ellers er den store undtagelse fra reglen om afhængigheden af det attende århundrede, hedder det, at han i sine skoletanker går »midt ind i det 18. Aarhundrede og erobrer dets Fane« (s. 249). Når det nittende århundrede alligevel blev noget for sig, skyldes det, forklarer Hal Koch, den sociale udvikling, at almuen bliver til et ansvarsbevidst folk, som det giver sig udtryk i vækkelserne, men det har ikke ret meget

»med filosofiske og litterære Ideer eller med de mange skabende Genier og Begavelser at gøre«. Når Hal Koch ikke har kaldt sit bind for »den folkelige vækkelses tid«, skyldes det vel, at vækkelsen først for alvor gør sig gældende i århundredets anden fjerdedel. Den første fjerdedel er mærkelig død og ufrugtbar, skønt det er den litterære guldalders tid. Det er karakteristisk, at den eneste begivenhed, der har fået sit eget kapitel i denne periode, er — reformationsjubilæet 1817! Det kunne man næsten have undværet. Men til gengæld ikke eet af de andre!

Efter indledningskapitlerne om tidsbaggrunden gøres der rede for enevældens kirkestyre og præstestanden. Den aldrende biskop Balles indvielse af nogle nymodens bisper i Frue Kirke den 10. august 1805 er skildret, så det må kaldes bogens bedste historiebillede — langt bedre end de rigtige illustrationer. Efter et kapitel om de kirkelige opgaver følger den første folkelige vækkelse, hvorefter romantikens betydning vurderes (ikke højt!). Så væves Mynster og Grundtvig som periodens førende skikkelser ind i billedet. De står ikke lige stærkt, selv om Hal Koch er ivrig for at give Mynster oprejsning. Således peger han på, at Mynster i sin sidste prædiken 1854 er inde på tanker, der nærmer sig vore dages folkekirkelige syn: at kirken skal stå åben for alle — også for syndere og vantro. Samtiden var mere imponeret af Mynster end af Grundtvig, men eftertiden har det stik modsat. Og det skyldes vel både, at formatet var størst hos Grundtvig, og at han — i modsætning til Mynster — forstod tidens rørelser, og det uden at blive afhængig af dem. Det tjener til Hal Kochs ære, at han lader begge disse skikkelser komme til deres ret. Det sker også med Søren Kierkegaard, tidens tredje store skikkelse, men han skæres ligesom over, fordi bogen slutter inden hans afgørende indsats i dansk kirkeliv. En lignende overskæring finder sted i skildringen af overgangen fra den enevældige statskirke til den nye folkekirke; først i bogens sidste kapitel dukker Monrad op med sit udkast til junigrundlovens kirkelige bestemmelser. Et særlig fornøjeligt indslag i fremstillingen er kapitlet »Tre folkelige Digttere«, hvor Blicher, Ingemann og H. C. Andersen skildres; de er valgt, ikke just fordi de var de mest yndede og læste digtere i samtiden, men nok så meget fordi de udtrykker en »folkereligion«, der den dag i dag hævder sig ved siden af vækkelsernes og teologernes mere bevidste og reflekterede livssyn.

Hovedindtrykket af Hal Kochs fremstilling er dette: Var den første halvdel af det nittende århundrede ikke så skabende og selvstændigt som det foregående, så blev det tema, som da var anslået, først nu gennemspillet — og tilgnet af det danske folk. Hal Kochs skildring af denne proces er et selvstændigt og fængslende stykke historieskrivning og tillige et vidnesbyrd om, at vort land nu har historikere, der ikke blot evner at skildre økonomiske og sociale sammenhænge, men også de åndelige kræfter, der er med til at præge et folk.

Roar Skovmand.

Oluf Bertolt, Ernst Christiansen og Poul Hansen: En bygning vi rejser. II—III. (Fremad, 1955). 414 s., 414 s.

Den nye Socialdemokratiets historie er med disse to bind afsluttet. Tredie bind rummer da også både en fyldig litteraturfortegnelse og et personregister. De to bind dækker tiden fra 1. verdenskrigs slutning til det andet ministerium Hedtoft og skyldes indtil Staunings første regering redaktør, nu minister Ernst Christiansen og derefter udelukkende folketingsmand Poul Hansen.